

ИМА ЛИ ВЪЗДЕЙСТВИЕ ДЪРЖАВНИЯТ ЗРЕЛОСТЕН ИЗПИТ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ВЪРХУ ГРАМАТИЧЕСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ

Руска Станчева

Институт за български език – БАН

Красимира Алексова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Докладът¹⁾ представя резултати от национално представително социолингвистично изследване на езиковите нагласи във връзка с владеенето на 9 граматични норми. Изследват се отговорите на респондентите, обособени в две групи според признака образователна активност: учещи и неучещи. Тъй като владеенето на същите норми се проверява на ДЗИ по БЕЛ, чрез изследването на данните може да се провери има ли въздействие тази образователна практика върху граматичната компетентност. Анализът показва, че ДЗИ по БЕЛ влияе позитивно за познаването и прилагането на граматичните норми в динамика – обратна връзка, която до момента не е изследвана.

Ключови думи: Държавен зрелостен изпит по български език и литература; граматическа компетентност; национално представително изследване

1. Въведение

В тази работа представяме резултати от национално представително социолингвистично изследване както на езиковите нагласи към писмения книжовен език, и по-конкретно към 9 негови норми, така и на реалната граматическа компетентност на респондентите при прилагането на тези 9 книжовни норми. Анкетното проучване е проведено сред 1000 пълнолетни жители на България и е представително по признаците пол, местоживееие и възраст. Приложена е тристепенна гнездова извадка с вероятности, пропорционални на размера на общината. За извадкова рамка е използван модифициран картографски метод (по Лесли Киш). Приложен е методът на полустандартизираното face-to-face интервю по домовете на респондентите. Анкетирането е реализирано от Exacta Research Group в 125 гнезда в 92 населени места в периода 5 – 12 юли 2017 г.

Основната задача на настоящия доклад е да се коментират данните от теста, който се съдържа в анкетното проучване, във връзка с постиженията на две групи респонденти – учещи и неучещи. Тя е подчинена на целта да се съберат данни и да се направят изводи доколко ДЗИ по БЕЛ оказва позитивно влияние върху писмената практика на учещите (тъй като респондентите са само пълнолетни български граждани). Наред с това изхождаме от позицията, че сферата на образованието, като цяло, и обучението по български език, в частност, оказват особено значимо въздействие при овладяването на писмените книжовни норми.

Взехме решението да изследваме разпределението на верните и грешните отговори на теста според образователната активност („уча“ – „не уча“), а не по фактора възраст с 5 групи (18 – 29 г., 30 – 39 г., 40 – 49 г., 50 – 59 г. и над 59 г.), тъй като за нас е важно да се изтъкне влиянието на фактора образование при определяне на въздействието на Държавния зрелостен изпит по български език и литература върху граматическата компетентност на респондентите. Оказва се, че групата на респондентите на възраст от 18 г. до 29 г. е 101 анкетирувани, т.е. 10.1% от 1000 анкетирувани. От тези 101 респонденти учещите са 38.6%, а неучещите са 61.4%, което значи, че по-голямата част от най-младото анкетирувано поколение не учи. Групата на учещите от 18 г. до 29 г. (38.6% от всички в този възрастов диапазон) според нас включва ученици най-вече от последния клас в средното образование (т.е. подготвящите се за Държавния зрелостен изпит по български език и литература), както и студентите в университетите (а те са онези, които имат относително най-добри постижения на матурите според нашите наблюдения).

За настоящата работа е важно да се отговори на въпроса дали граматическата компетентност на учещите, показана на теста, е по-добра от тази на неучещите (в неучещите влизат както неучещите млади от 18 до 29 г., така и всички неучещи от останалите 4 възрастови групи). Ако резултатите на теста на учещите са по-добри от тези на неучещите, ще се потвърди хипотезата, че добрите резултати на държавните образователни изпити са не само предпоставка за продължаване на образованието, но и за по-висока граматическа компетентност.

2. Тестът

В теста се съдържат 9 позиции, които дават възможност да се наблюдава реалното приложение на 9 наблюдавани от научния екип писмени книжовни норми. От 1000 респонденти доброволно са попълнили теста 959 души, което означава, че съществува висока степен на интерес и ангажираност към писмения книжовен български език.

Тестът съдържа две части: първа част с два кратки текста, в които трябва да се попълнят празните места с подходящата според респондента форма, като в

скоби е посочена основната форма на думата, и втора част – въпрос, който изисква да се отговори дали анкетираните откриват нещо неправилно в едно просто изречение с употребено деепричастие. Целенасочено в инструкцията не се посочва да бъде попълнена вярната/правилната форма, защото се търсят реалните познания на анкетираните, без да се насочва допълнително вниманието към това кое е нормативното. Несъмнено обаче при подобен вид задача вниманието на респондентите е заострено, което се различава от случаите на спонтанна употреба на интересуващите ни 9 явления от писмения български език.

Моля, попълнете празните места с подходящата форма на думата в скоби!

1. Леонардо да Винчи е човекът, от _____ (който) не един и двама _____ (гений) са се вдъхновявали. Когато ние се _____ (ръководя) от позитивен модел, то _____ (успех) ни е неизбежен. Онези, които са _____ (успял) да победят съмнението, ще разкрият _____ (своя/техния) гений.

2. Уважаема госпожо, не сте ли _____ (разбрал), че тази държава е част от ЕС (изпишете разгърнато наименованието) _____ ?

3. Намирате ли нещо неправилно в изречението: „Идвайки насам, ни заваля силен дъжд.“?

МОЛЯ, ОГРАДЕТЕ ВЕРНИЯ ОТГОВОР

1. Да
2. Не

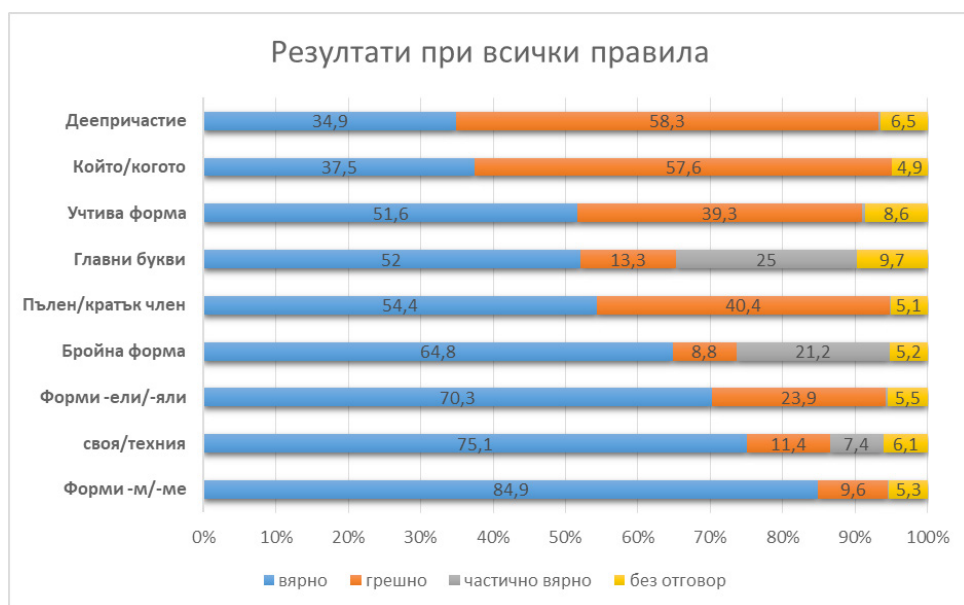
В таблица 1 се съдържат изследваните кодифицирани норми във всяка от позициите.

Таблица 1. Позиции в теста и проверявани граматични норми в съответната позиция

Позиции в теста	Изследвана норма
Позиция 1 от теста	Правилото за употреба на винителните местоимения <i>кого, когото, някого, никого</i> .
Позиция 2 от теста	Правилото за употреба на бройната форма на съществителните имена от м.р.
Позиция 3 от теста	Правилото за писането на -м и -ме в мн. ч. на глаголите в сегашно време, 1 л., мн.ч.
Позиция 4 от теста	Правилото за писане на пълен и кратък член.
Позиция 5 от теста	Правилото за т.нар. променливо Я в мн.ч. на причастия.

Позиция 6 от теста	Правилото за употребата на възвратните притежателни местоимения.
Позиция 7 от теста	Правилото за употреба в учтиво говорене на аористните причастия, страдателните причастия и прилагателните.
Позиция 8 от теста	Правилото за писане на главни и малки букви в съставни собствени имена.
Позиция 9 от теста	Правилото за употребата на деепричастието.

По-долу представяме общата картина на разпределение на резултатите за всички респонденти, включили се в теста.

Графика 1

3. Анализ на резултатите на теста в групите на учещите и на неучещите

Първо ще представим общата картина на разпределение на отговорите на теста в групите на учещите и на неучещите според подялбата на всяка от тези две групи анкетирувани на 3 подгрупи според успеваемостта на теста:

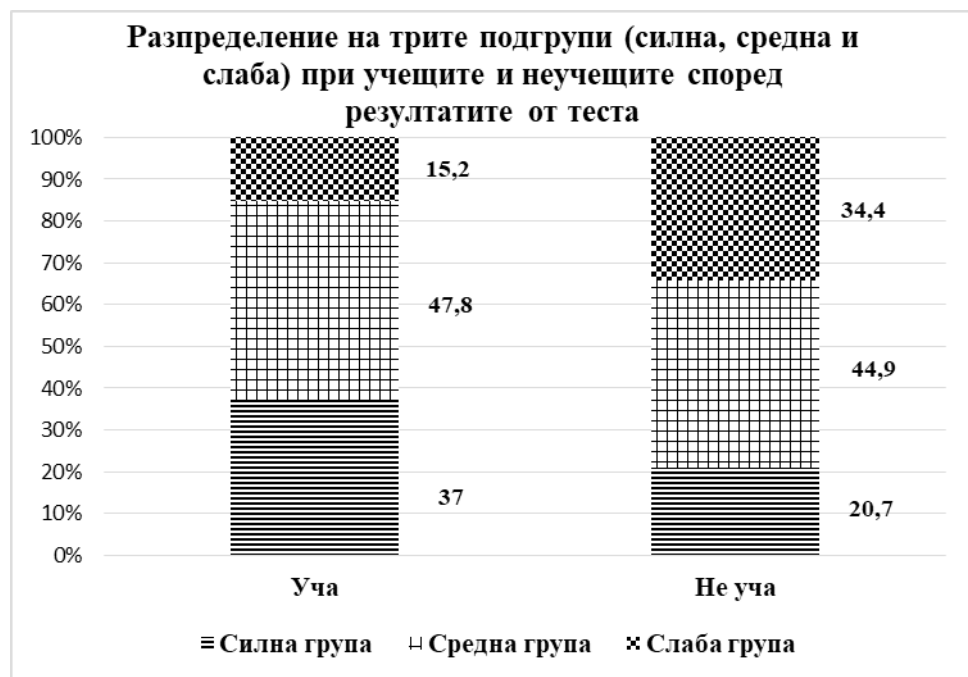
– силна група – на респондентите с 8 или 9 верни отговора от общо 9 проверявани норми, т.е. респонденти с 81% и повече процента верни отговори;

– средна група – на респондентите с 6 или 7 верни отговора от максимално 9 правилни, т.е. анкетирувани с верни отговори от диапазона 61% – 80%;

– слаба група – на респондентите с 5 или по-малко от 5 верни отговора от максимално 9 правилни, т.е. с 60% и по-малко от 60% верни отговори.

Взехме решението да обособим тези три подгрупи анкетирувани според успеваемостта на теста, тъй като прилагането на 6-балната скала няма да е съпоставимо със системата от оценки на Държавните зрелостни изпити. Изборът на *праг на успеваемост* на теста от 60% верни отговори следва добрите световни практики при тестване на умения. Очакванията ни са за нормално разпределение на резултатите от теста, т.е. най-голямо да е струпването на резултатите от теста, като цяло, при далите 6 и 7 верни отговора на теста и при двете категории респонденти, обособени според признака фактор *образователна активност*. Предварителната ни хипотеза е, че ще е налице различна степен на представеност на силната и слабата група в рамките на двете категории анкетирувани, обособени според признака фактор *образователна активност*. Според нас в категорията на учещите в рамките на силната група ще попаднат по-голям процент респонденти, докато в категорията на неучещите ще е по-голям дялът на респондентите, попаднали в слабата група.

Графика 2 показва разпределения в трите групи (силна, средна и слаба) при двете категории респонденти. Данните сочат, че се оправдават

Графика 2

оцакванията ни. В групата на учещите в силната група попадат 37% от решаващите теста, докато в категорията на неучещите делът на попаднали-те в силната група намалява до 20.7%. От друга страна, в категорията на учещите само 15.2% попадат в слабата група, докато в категорията на неучещите този дял нараства до 34.4% (т.е. в слабата група са попаднали над два пъти повече респонденти от попадналите в нея учещи анкетирани).

В групата на учещите е най-висок процентът на анкетирани от средната подгрупа (61% – 80% верни отговори). След това са представителите на силната подгрупа – 37% (учещи с 81% и над 81% верни отговори). Смятаме, че силната подгрупа е доста добре представена.

Тези резултати дават основания да се предположи, че ДЗИ по БЕЛ се оказва мотивиращ фактор за овладяване и прилагане на днешните кодифицирани граматични норми в динамика. Добрата подготовка и по-високите резултати на ДЗИ по БЕЛ, довели до продължаване на образованието след средно, са обвързани и с по-добра граматическа компетентност по отношение на 9-те проверявани норми.

Нека сега разгледаме резултатите на групите на учещите и на неучещите за всяка една от 9-те проучвани писмени норми. При тези анализи основата ще бъде дадените верни и грешни отговори.

Владеене на правилото за употреба на кого-формите от учещите и неучещите

Графика 3 дава възможност да се види, че и в двете категории респонденти (на учещите и на неучещите) грешните отговори преобладават над верните. В категорията на учещите в позицията от теста *човекът, от _____ (който)* е грешно попълнена от 47.9% от учещите и 58.1% от неучещите²⁾.

Що се отнася до разпределението на верните отговори, делът им е по-висок в категорията на учещите – 45.8%, в сравнение с 37.1% сред неучещите. В процента „Без отговор“ се включват неучаствалите в теста.

Фактът, че правилото за употреба на *кого*-формите затруднява, като цяло, 62.5% от анкетираниите (попълнили грешно или оставили без отговор позицията), говори за потвърждаване на изследователската ни хипотеза, че разколебаността в устната реч на коментираната граматична норма се отразява понастоящем значимо и в писмената реч.

Според нас, в същото време, известно позитивно влияние в посока на овладяването на коментираната кодифицирана норма оказва фактът, че задача 36Б от ДЗИ по БЕЛ проверява именно доколко се владее нормата за употреба на *кого*-формите. Този факт е в основата на преобладаването на верните над грешните отговори в категорията на учещите в сравнение с общото представяне на респондентите.

Графика 3

Владееене на правилото за употреба на бройната форма от учещите и неучещите

Графика 4 показва разпределението на верните и грешните отговори при употребата в теста на *бройната форма на съществителните имена от м.р.* в двете интересувачи ни групи.

Сред учещите позицията от теста *не един и двама _____ (гений)* са попълнили правилно почти два пъти повече анкетиращи – 72.9% срещу 37.1% в групата на посочилите, че не учат. Това е значима разлика, която показва много по-добра компетентност на учещите по отношение на това правило. Несъмнено според нас значение има подготовката за ДЗИ по БЕЛ, тъй като 6. задача от изпитните материали проверява именно овладяването на правилото за бройната форма.

Владееене на правилото за употреба на окончанието -м в I л., мн.ч., сег.вр. при глаголите от I и II спрежение от учещите и неучещите

Графика 5 онагледява разпределението на верните и грешните отговори при прилагането на правилото за употреба на окончанието *-м в I л., мн.ч., сег.вр. при глаголите от I и II спрежение*³⁾.

Графика 4

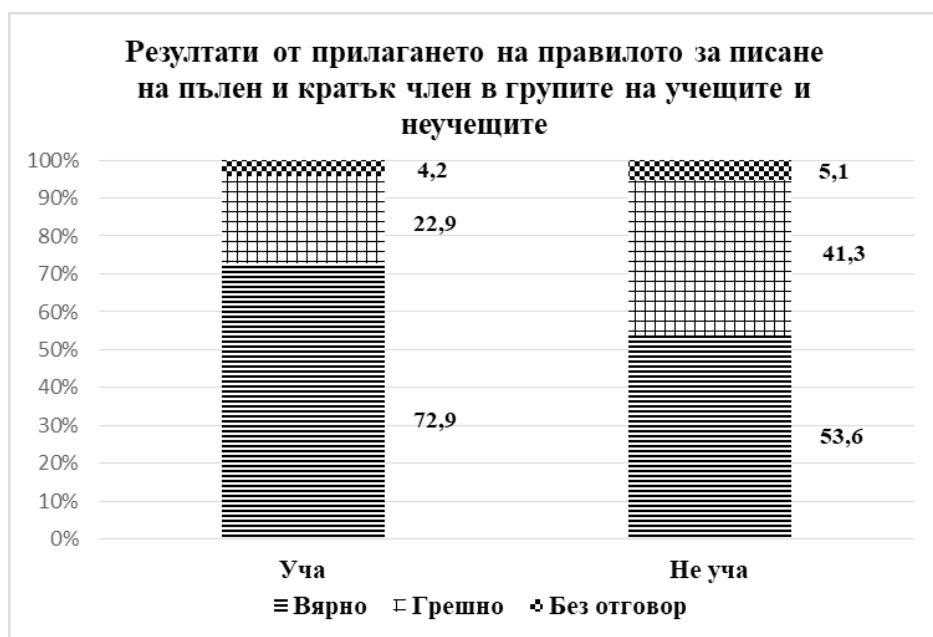
Графика 5

От нея ясно личи, че и в двете групи категорично преобладават верните отговори. Те обаче отново са по-голям процент при учещите – 89.6% срещу 84.9%. Големият процент верни отговори, като цяло, говори, че въпреки разколебаността на прилагането на тази норма в устната комуникация в писмен текст коментираното правило се прилага последователно от всички категории респонденти, а в най-висока степен личи последователното му прилагане тъкмо сред анкетираните от групата на посочилите, че учат в момента. Само 6.3% от респондентите в тази група допускат грешки при писане във връзка с коментираното правило, докато в групата *не уча* делът на грешките скача до 9.8%.

Проверката на владеенето на правилото в ДЗИ по БЕЛ (най-често във вариантите на 8. задача) показва същата картина.

Владееене на правилото за употреба на пълен и кратък член от учещите и неучещите

Правилото за употреба на пълен и кратък член вълнува не само езиковедите, предизвиквайки немалко дискусии сред тях (Vasileva, Boyadzhieva 2015; Videnov 2015; Valchev 2015; Pashov 2015; Petrova 2015; Stancheva 2017; Stoilov 2019 и мн.др.), но и широката общественост (както личи от множество мнения в интернет).

Графика 6

Графика 6 сочи, че позицията в теста *то _____ (успех) ни е неизбежен* е попълнена коректно от 72.9% от учещите, докато при неучещите този дял е 53.6%, или с 1/5 по-малко. Макар че в теста е избрана не особено типична ситуация на употреба (извън инициалната позиция в изречението, която най-често се заема от подлога, както и това, че подлогът в случая е нелице), резултатите на учещите – т. е. отчетливото преобладаване на попълване на вярната според контекста форма – категорично се различават от резултатите на останалите (т.е. неучещите). Няма съмнение в това, че проверяването на прилагането на коментираната норма в 7. задача от ДЗИ по БЕЛ оказва позитивно въздействие за спазването ѝ.

Владеене на правилото за променливо Я в причастията от учещите и неучещите

С попълването на петата позиция в теста се проверява владенето на нормата за правилото за ятовия преглас в мн.ч. на причастията (най-вече миналото свършено деятелно причастие и миналото страдателно причастие)⁴⁾. Тази норма е включена в анкетата, тъй като устната комуникация показва множество случаи на т.нар. *свърххякане* (напр. *живяли, вървяли, огряни, съзряни* вм. *живели, вървели, огрени, съзрени*) (вж. повече напр. у Abazova, под печат; Aleksova, 2016; Videnov, 2010; Dzhonova, Velkova, 2014: 116 – 120 и др.).

На граф. 7 резултатите са разпределени в 4 групи, тъй като е включена и групата „Частично вярно“ (правилото е правилно приложено, но е допусната друга грешка в интересуващата ни форма).

Графика 7

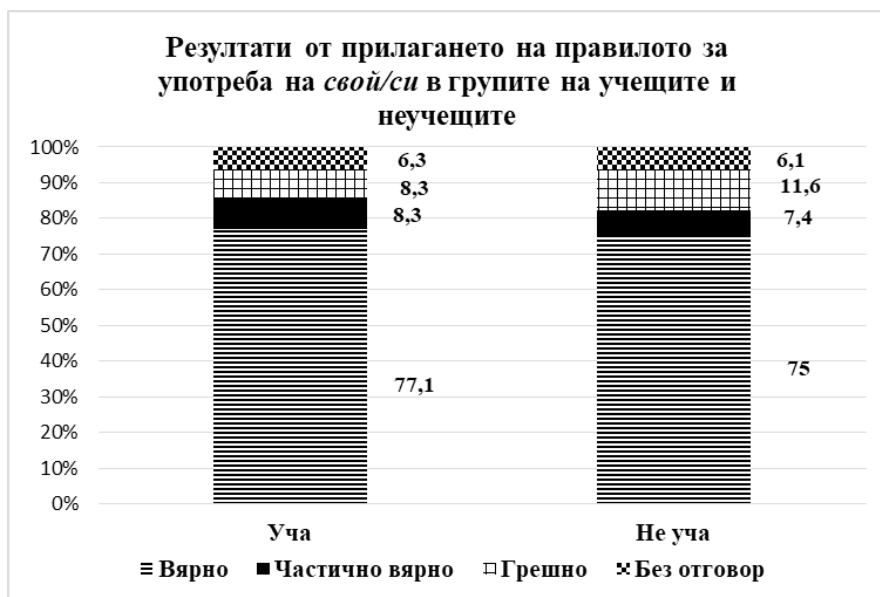
Позицията в теста *които са _____ (успял)* е попълнена вярно от 83.3% от категорията на учещите срещу 69.6% при категорията на неучещите. Разпределението на отговорите, показано на графика 7, говори, че въпреки честите случаи на свръхякане в устната реч в писмения тест свръхякането не се допуска често като грешка. Грешните отговори в групата на учещите са едва 12.5%, а в групата на неучещите – двойно повече (24.5%).

Смятаме, че този резултат е повлиян не само от цялостното обучение в средното училище, но и от подготовката за ДЗИ по БЕЛ, в който най-често в 1. задача се включват форми за мн.ч. на причастия с ятов преглас.

Владеене на правилото за възвратните притежателни местоимения от учещите и неучещите

В шестата позиция от теста *ще разкрият _____ (своя/техния) гений* се проверява граматическата компетентност по отношение на употребата на възвратните притежателни местоимения (*свой, своя, свое, свои, си*) в случаи, когато сказуемото в изречението е глагол в 3 л.

Графика 8 показва, че и в двете наблюдавани групи правилото е вярно приложено от висок процент анкетираните (77.1% в групата на учещите и 75% в групата на неучещите). Явно при концентрация на вниманието, каквото предполага тестът от анкетата, допусканите грешки не са висок процент (8.3% при

Графика 8

учещите и 11.6% при неучещите). Тези резултати по наше мнение се различават от положението в спонтанната писмена реч, а и от устната комуникация, където грешките са значително повече според нашите наблюдения.

Учещите са допуснали по-малко грешки при прилагането на тази кодифицирана норма, т.е. имат по-добра книжовноезикова граматическа компетентност. Тя се дължи както на цялостното обучение в средното училище, така и в голяма степен на целенасочената подготовка за полагане на ДЗИ по БЕЛ, тъй като в задача 36Б се проверява дали е овладяно правилото за употреба на възвратните притежателни местоимения в изречение с глагол сказуемо в 3 л.

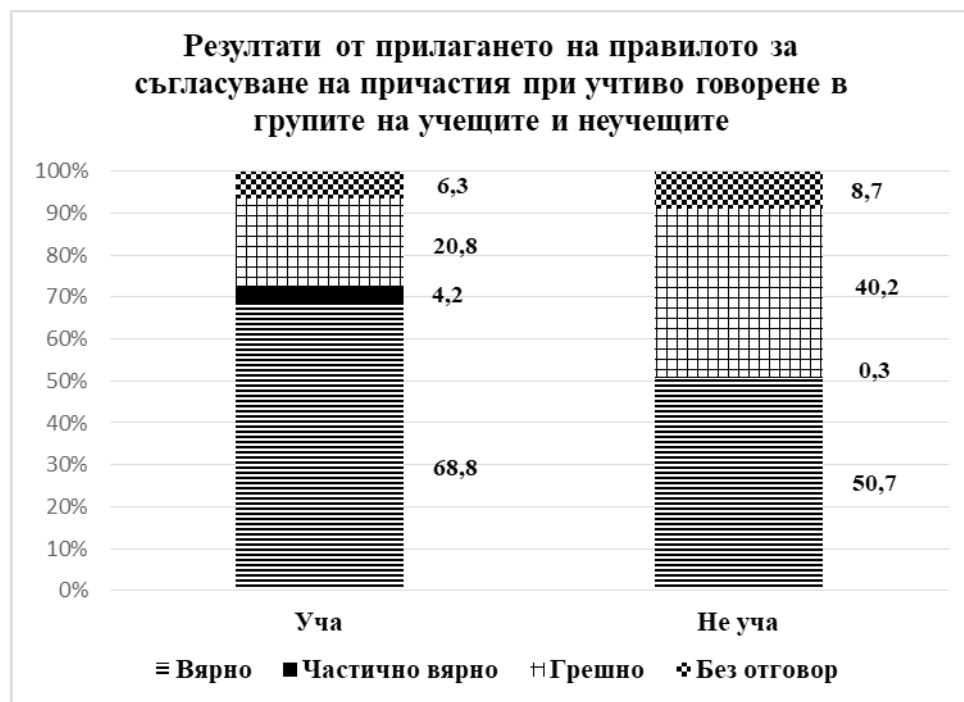
Владеене на правилото за съгласуване по число в състава на учтивата форма от учещите и неучещите

Графика 9 онагледява разпределението на грешните, верните и частично верните отговори в групите на учещите и на неучещите в позиция 7 от теста, изискваща приложение на правилото за употреба на аористните причастия при учтиво говорене (*Уважаема госпожо, не сте ли _____ (разбрал)*). Наблюденията ни най-вече върху устната комуникация сочат, че съществува непоследователност при приложение на изискването в учтивото говорене аористните деятелни причастия в сложни глаголни форми да са в мн.ч., а миналите страдателни причастия и прилагателните да се съгласуват с пола на субекта. В езиковедската литература у нас е изказвано мнението, че предписанието за употреба на мн.ч. при аористните причастия в сложни глаголни форми при учтиво говорене „не може да се приложи“ и че „би следвало да се очаква да се наложат формите и на прилагателните, и на причастията в единството число (т.е. да се съгласува само по род), тъй като те съдържат повече информация“ (Valchev, 2009: 230). Тъй като в днешния книжовен български език при съгласуването и на еловите причастия по число в състава на учтивата форма надделява определено логическото съгласуване, сме свидетели на оформянето на опозицията *учтива форма – обикновена форма за мн.ч.* (Stancheva, под печат).

Тестът в анкетата проверява доколко при целенасочено внимание респондентите ще приложат правилото за употреба в мн.ч. на аористните причастия. Графика 9 сочи, че верните отговори в групата на учещите (68.8%) са с 18% повече от тези в групата на неучещите (50.7%).

В ДЗИ по БЕЛ прилагането на коментираното правило се проверява в задача 36В. Почти 69% от анкетираните, посочили, че учат, са попълнили правилно коментираната позиция. При неучещите обаче едва половината са дали верен отговор, което говори, че правилото се забравя от немалък процент. Нека да подчертаем, че това „забравяне“ е в ситуация на целенасочено внимание. Предполагаме, че при спонтанна устна употреба грешките са повече.

Наблюденията върху верните отговори на теста показват, че правилото, според което при учтиво говорене аористните причастия са в мн.ч., а страдателните причастия (както и прилагателните) се съгласуват с пола на субекта, средно се греши повече напр. от правилото за окончанието в 1 л. мн.ч., сег.вр. при глаголите от I и II спр.

Графика 9

Владеене на правилото за употреба на главни и малки букви в сложни названия от учещите и неучещите

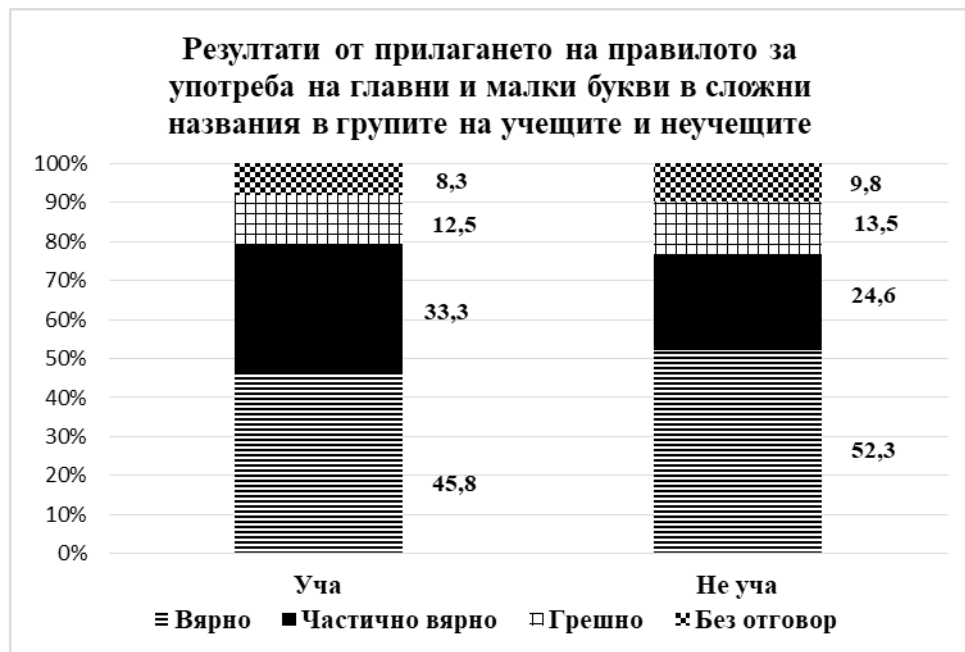
В теста бе включена като осма позиция проверка на приложението на правилото за употреба на главни и малки букви в сложни названия (... тази държава е част от ЕС (изпишете разгърнато наименованието) _____)

?) Присъствието на тази задача в теста се основа на наблюденията ни, че в писмената практика е често явление съставните собствени названия да се изписват само с главни букви. Отговор на въпроса дали причината за това е логическото заключение, че щом абривиатурата се пише с главни букви (напр. ЕС), то и при разгръщането ѝ трябва да се запазят

главните букви (напр. Европейски Съюз), или пък е влияние от други езици (напр. от английския), тестът не може да даде, но пък някои хипотези могат да бъдат издигнати.

Според графика 10 неучещи са дали повече верни отговори – 68.8% срещу 50.7% в групата на учещите. Причина за това не може да бъде открита чрез отговорите на теста, може само да се издигне хипотезата, че при учещите е по-значително влиянието на чуждоезиковите практики, най-вече на английския. Въпреки че степента, в която е усвоена нормата за писане на малки и главни букви в съставни собствени имена, се проверява на ДЗИ по БЕЛ в 5. задача, от резултатите личи, че приложението на тази норма е определено разколебано.

Както става ясно, в тази позиция са дадени най-много частично верни отговори (т.е. названието е изписано разгърнато с пълен вм. с кратък член). Ако обаче се обединят верните и частично верните отговори в нова група „верни отговори“, ще проличи, че учещите по-често са попълвали позицията вярно, макар и с неголяма преднина – 79.1% срещу 76.9% от неучещите. Това обединяване в по-голяма степен според нас отразява действителното състояние на нещата във връзка с изписването на съставните собствени имена.

Графика 10

Владеене на правилото за употреба на деепричастието от учещите и неучещите

Последната част от теста съдържа въпрос, свързан с употребата на деепричастието, без обаче вниманието на респондентите да се заостря целенасочено към деепричастието. Този въпрос беше включен в тестовата част на анкетата, тъй като екипът издига хипотезата, че се наблюдават употреби на деепричастието, при които неговият субект не съвпада със субекта на глагола сказуемо, което е нарушаване на едно от правилата за употреба на деепричастието (повече вж. напр. у Gugulanova, 2005; Fetvadžhieva-Abazova, 2017 и др.).

Според наблюденията ни ставаме свидетели как днес деепричастието напуска пределите на писмената реч, отърсва се от книжността си и все повече навлиза в устната реч, като най-често се наблюдава използването му в инициална позиция в изречението особено в официалната комуникация.

Ето задачата от теста, свързана с деепричастието:

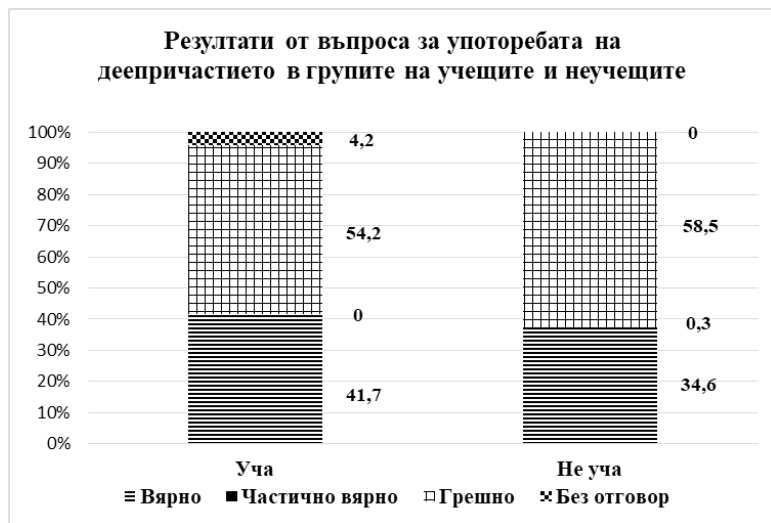
3. Намирате ли нещо неправилно в изречението: „Идвайки насам, ни заваля силен дъжд“?

МОЛЯ, ОГРАДЕТЕ ВЕРНИЯ ОТГОВОР

4. Да

5. Не

Както се вижда от графика 11, грешните отговори преобладават и при двете групи: 54,2% при учещите и 58.5% при неучещите. Все пак в групата на учещите

Графика 11

са дадени малко повече правилни отговори, отколкото в групата на неучещите – 41.7% срещу 34.6%. Явно въпреки факта, че степента на овладяване на правилото за употреба на деепричастието се проверява в ДЗИ по БЕЛ в 8. задача, това правило показва значително разколебаване. Резултатите от теста, които сочат наличие на масова грешка, съответстват на изказаните мнения за грешките, които се допускат в писмената (а и в устната) практика (вж. Fetvadžhieva-Abazova, 2017).

4. Изводи за владенето на 9-те граматични норми от групата на учещите

За да получим представа в каква степен са приложени вярно в теста 9-те интересувани ни норми в групата на учещите, съпоставихме резултатите от теста. На граф. 12 е онагледено разпределението на отговорите за 9-те норми в групата на учещите.

Графика 12

Както се вижда от граф. 12, най-много верни отговори са дадени за норма, която в устната реч се отличава с наличие на активно употребяващ се некодифициран вариант – окончанието за 1 л. мн.ч., сег.вр. на глаголи от I и II спр. (89.6% верни отговори). Резултатите от национално представителна анкета за изследване на нагласите към отклонения от правоговора говорят, че 52.4% от далите отговор, различен от „не знам“, са оценили случаи като *пишеме, четеме* като правилни (сума от всички степени на признака „правилно“) (вж. Aleksova, 2016). Въпреки очертаното положение в устната реч в писмената практика спо-

ред резултатите от теста интересуващото ни правило не се греша често. Причината е акцентът върху него в процеса на обучението по български език в средното училище, като в това включваме и проверката от ДЗИ по БЕЛ.

На второ място по процент верни отговори е писмената книжовна норма за ятовия преглас в мн.ч. във формите на аористното и на миналото страдателно причастие (83.3% верни отговори). В устната реч и това правило показва разколебаване, но при целенасочено внимание, което се предполага от теста в анкетата, учещите са постигнали много висок положителен резултат. Той несъмнено е повлиян и от подготовката за ДЗИ по БЕЛ, тъй като целенасочено се проверява в този изпит.

На трето място по процент верни отговори е правилото за употреба на възвратните притежателни местоимения – 77.1% верни отговори в групата на учещите. Резултатът говори, че правилото е сравнително добре усвоено от тези, които са минали през ДЗИ по БЕЛ и са продължили обучението си в университети.

На четвърто място по верни отговори са правилата за употреба на бройната форма и на пълния/краткия член за м.р. ед.ч. – по 72.9% верни отговори. Предварителната ни хипотеза включваше очакване за повече верни отговори за пълния/краткия член, защото това е правило, което е във фокуса на обучението по български език още от първите класове.

Близък е процентът на верните отговори в групата на учещите за употребата на причастия при учтиво говорене – 68.8%. Резултатът говори, че все още е нужно активно да се обръща внимание на това правило, въпреки че отделна задача е посветена на степента на неговото овладяване в ДЗИ по БЕЛ.

За три правила верните отговори в групата на учещите са под 50%: употреба на главни и малки букви в сложни названия (45.8% верни + 33,3 частично верни), употребата на винителните форми *кого*, *когото*, *някого*, *никого* (45.8% верни отговори) и за употребата на деепричастието (41.7% верни отговори). Тези резултати говорят, че най-много се затрудняват учещите респонденти в анкетното ни проучване от правилата за употреба на *кого*-формите и за деепричастието. И двете правила се проверяват от ДЗИ по БЕЛ. Според нашата хипотеза причините за това са не една, като от особено значение според нас е влиянието на силната активност и в писмената, и в устната реч на некодифицираните варианти.

Благодарности. Настоящата работа е част от изпълнението на научната програма по проект „Изследване на обществените нагласи и ценностните ориентации към съвременния българския книжовен език като фактор при кодификацията на нормите му“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, МОН, договор ДН10/5 от 15.12.2016 г. Изказваме благодарност за финансовата подкрепа.

БЕЛЕЖКИ

1. Текстът е представен като доклад на Форума „Изследователски подходи в обучението по български език“, организиран от Института за български език

„Проф. Любомир Андрейчин“, БАН, на 28 октомври 2019 г., вж. (<https://ibl.bas.bg/forum-vizledovatelski-podhodi-v-obutchenieto-po-balgarski-ezikkv-2019/>).

2. За историята на кодификацията на тази норма вж. Mikova, 2017.
3. За историята на кодификацията и гледните точки вж. Aleksova, 2017. Вж. също така някои мнения у Valchev, 2009: 222 – 225.
4. За историята на кодификацията на т.нар. променливо я вж. Zlateva, 2017.

ЛИТЕРАТУРА

- Абазова, Ст. (под печат). Нагласи към свръхякането. В: *Езикови нагласи и книжовен език. Материали от международната конференция „Езикови нагласи и книжовен език“*, София, 17 – 18.09.2019 г., под печат.
- Алексова, Кр. (2016). *Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта*. София: Парадигма.
- Алексова, Кр. (2017). Окончанието за 1 л. мн.ч. сег. вр. на глаголите от I и II спрежение в историята на кодификацията на книжовните норми в България от 1945 г. до днес. *Български език. Приложение*, 64, 60 – 81.
- Джонова, М. & Й. Велкова. (2014). Фонетични и морфологични особености на устната реч. (с. 107 – 156). В: Тишева, Й., Кр. Алексова, Й. Велкова, В. Джонова, А. Трендафилова. *Как говори съвременният българин. Том 1. Граматика и устна реч*. София: Фондация „Фокус“.
- Фетваджиева-Абазова, Ст. (2017). За деепричастието и регламентиращите употребата му правила. *Електронно списание LiterNet*, брой: юли, <https://litenet.bg/publish3/sfetvadjieva/deepnichastie.htm>
- Гугуланова, Ив. (2005). *Българските причастия и деепричастия в славянски контекст*. София: Св. Климент Охридски.
- Микова, Л. (2017). История на кодификацията на бройната форма. *Български език. Приложение 2017*, 64, 114 – 124.
- Пашов, П. (2015). По въпроса за пълния и краткия определителен член в българския език. *Език и литература*, 3 – 4, 139 – 147.
- Петрова, Ст. (2015). Пълен член, кратък член или ...? *Език и литература*, 3 – 4, 153 – 158.
- Станчева, Р. (2017). За кодификацията на правилото за пълен и кратък член. *Български език. Приложение*, 41 – 59.
- Станчева, Р. (под печат). Типология на граматичните норми с отклонения в писмената книжовна практика. Доклад от Конференцията с международно участие „Езикови нагласи и книжовен език“. София 17 и 18 септември 2019 г.
- Стоилов, Ант. (2019). Пак за определителния член в българския език. *Лингвистични проблеми*, 1, 42 – 46.
- Вълчев, Б. (2009). *От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици*. София: OXIART.

- Вълчев, Б. (2015). Правилото за пълния и краткия член езиково ли е, или е правописно? Или просто измислено? *Език и литература*, 3 – 4, 123 – 138.
- Виденов, М. (2010). *Езикът на града*. София: Св. Климент Охридски.
- Виденов, М. (2015). Пак за пълния член в българския език. *Език и литература*, 3 – 4, 148 – 149.
- Виденов, М. (2015а). Отново и отново за пълния и краткия член. *Език и литература*, 3 – 4, 150 – 152.
- Златева, Ж. (2017). Променливо Я – история на кодификацията. *Български език. Приложение*, 64, 125 – 146.

REFERENCES

- Abazova, St. (pod pechat). Naglasi kam svrahyakaneto. V: *Ezikovi naglasi i knizhoven ezik. Materiali ot Mezhdunarodnata konferentsia „Ezikovi naglasi i knizhoven ezik“*, Sofia, 17 – 18.09.2019 g., pod pechat.
- Aleksova, Kr. (2016). *Sotsiolingvisticzna pertsepsiia, ezikovi naglasi i sotsialna identifikatsia po rechta*. Sofia: Paradigma.
- Aleksova, Kr. (2017). Okonchaniето за 1 l. mn.ch. seg. vr. na glagolite ot I i II sprezhenie v istoriyata na kodifikatsiyata na knizhovnite normi v Bulgaria ot 1945 g. do dnes. *Balgarski ezik. Prilozhenie*, 64, 60 – 81.
- Dzhonova, M. & Y. Velkova. (2014). Fonetichni i morfologichni osobenosti na ushnata rech. (pp. 107 – 156). V: Tisheva, Y., Kr. Aleksova, Y. Velkova, V. Dzhonova, A. Trendafilova. *Kak govori savremenniyat balgarin. Tom 1. Gramatika i usna rech*. Sofia: Fondatsia „Fokus“.
- Fetvadzhieva-Abazova, St. (2017). Za deeprichastieto i reglamentirashtite upotrebata mu pravila. *Elektronno spisanie LiterNet, broj: yuli*, <https://liternet.bg/publish3/sfetvadzhieva/deeprichastie.htm>
- Gugulanova, Iv. (2005). *Balgarskite prichastia i deeprichastia v slavyanski kontekst*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Mikova, L. (2017). Istoria na kodifikatsiyata na broynata forma. *Balgarski ezik. Prilozhenie 2017*, 64, 114 – 124.
- Pashov, P. (2015). Po vaprosa za palnia i kratkia opredelitelen chlen v balgarsskia ezik. *Ezik i literatura*, 3 – 4, 139 – 147.
- Petrova, St. (2015). Palen chlen, kratak chlen ili ...? *Ezik i literatura*, 3 – 4, 153 – 158.
- Stancheva, R. (2017). Za kodifikatsiyata na praviloto za palen i kratak chlen. *Balgarski ezik, Prilozhenie*, 41 – 59.
- Stancheva, R. (pod pechat). Tipologia na gramatichnite normi s otklonenia v pismenata knizhovna praktika. Doklad ot Konferentsiyata s mezhdunarodno uchastie „Ezikovi naglasi i knizhoven ezik“. Sofia 17 i 18 septevri 2019 g.
- Stoilov, Ant. (2019). Pak za opredelitelnia chlen v balgarskia ezik. *Lingvisticzni problemi*, 1, 42 – 46.

- Valchev, B. (2009). *Ot istoriyata na balgarskia knizhoven ezik kam teoriyata na knizhovnite ezitsi*. Sofia: OXIART.
- Valchev, B. (2015). Praviloto za palnia i kratkia chlen ezikovo li e, ili e pravopisno? Ili prosto izmisleno? *Ezik i literatura*, 3 – 4, 123 – 138.
- Vasileva, Ir., El. Boyadzhieva. (2015). Palniat chlen – myarka za gramotnost. *Ezik i literatura*, 3 – 4, 159 – 168.
- Videnov, M. (2010). *Ezikat na grada*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Videnov, M. (2015). Pak za palnia chlen v balgarskia ezik. *Ezik i literatura*, 3 – 4, 148 – 149.
- Videnov, M. (2015a). Otnovo i otnovo za palnia i kratkia chlen. *Ezik i literatura*, 3 – 4, 150 – 152.
- Zlateva, Zh. (2017). Promenlivo Ya – istoria na kodifikatsiyata. *Balgarski ezik. Prilozhenie*, 64, 125 – 146.

DOES THE NATIONAL MATRICULATION EXAM IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE HAVE AN IMPACT ON THE GRAMMATICAL COMPETENCE

Abstract. The report presents the results of a nationally representative sociolinguistic survey of language attitudes in relation to proficiency in 9 grammatical norms. The answers of the respondents are divided into two groups according to the attribute educational activity: students and non-learners. Since the same standards are verified by the National matriculation exam in Bulgarian standard language, it is possible to verify, through the examination of the data, whether this educational practice has an impact on grammatical competence. The analysis shows that National matriculation exam in Bulgarian standard language has a positive influence on the knowledge and application of grammatical norms in dynamics – a feedback that has not been studied so far.

Keywords: National matriculation exam in Bulgarian standard language and Bulgarian Literature; grammatical competence; nationally representative survey

✉ **Dr. Ruska Stancheva, Assoc. Prof.**

Institute for Bulgarian language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., bl. 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: r.stancheva@ibl.bas.bg

✉ **Prof. Dr. Krasimira Aleksova**

Sofia University
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg